

I

(Rezolucje, zalecenia i opinie)

OPINIE

EUROPEJSKI KOMITET EKONOMICZNO-SPOŁECZNY

486. SESJA PLENARNA W DNIACH 16 I 17 STYCZNIA 2013 R.

Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie uwolnienia potencjału dzieci i młodzieży wybitnie zdolnych w Unii Europejskiej (opinia z inicjatywy własnej)

(2013/C 76/01)

Sprawozdawca: **José Isaiás RODRÍGUEZ GARCÍA-CARO**

Dnia 19 stycznia 2012 r. Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny postanowił, zgodnie z art. 29 ust. 2 regulaminu wewnętrznego, sporządzić opinię z inicjatywy własnej w sprawie

uwolnienia potencjału dzieci i młodzieży wybitnie zdolnych w Unii Europejskiej.

Sekcja Zatrudnienia, Spraw Społecznych i Obywatelstwa, której powierzono przygotowanie prac Komitetu w tej sprawie, przyjęła swoją opinię 20 grudnia 2012 r.

Na 486. sesji plenarnej w dniach 16–17 stycznia 2013 r. (posiedzenie z 16 stycznia) Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny 131 głosami – 13 osób wstrzymało się od głosu – przyjął następującą opinię:

1. Zalecenia

1.1 Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny jest świadom, że problematyka dzieci i młodzieży wybitnie zdolnych jest dość dobrze zbadana dzięki analizom prowadzonym od kilku dziesięcioleci oraz istnieniu obszernej specjalistycznej literatury naukowej⁽¹⁾. Jednak ze względu na znaczenie tej tematyki EKES zaleca, by Komisja Europejska i państwa członkowskie wspierały prowadzenie dodatkowych badań i analiz oraz przedsięwzięły odpowiednie kroki sprzyjające zwróceniu uwagi na różnorodność

⁽¹⁾ Wśród studiów na temat wybitnych uzdolnień i ich realizacji w szkole poleca się:

Martinez Torres, Mercé i Guirado, Angel (coords.), *Altas capacidades intelectuales. Pautas de actuación, orientación, intervención y evaluación en el período escolar*, Barcelona, Editorial Graó, 2012.

Torrego, Juan Carlos. (coord.), *Alumnos con altas capacidades y aprendizaje cooperativo. Un modelo de respuesta educativa*, Madrid, Fundación SM, 2012.

Pfeiffer, Stephen: *Current perspectives on the identification and assessment of gifted students*, w: „Journal of Psychoeducational Assessment”, 2011.

Wallace, B. i Erikson, G.: *Diversity in Gifted Education. International perspectives on global issues*, New York, Routledge, 2006.

Sternberg, R.J. i Davidson, J.E.: *Conceptions of giftedness*, Cambridge University Press, 2005.

Sternberg, R. J. (ed.), *Definitions and conceptions of giftedness*, Thousand Oaks, Corwin Press, 2004.

wśród ludzi, w tym programy wspierające wykorzystanie w bardziej zróżnicowanym zakresie potencjału dzieci i młodzieży wybitnie uzdolnionych. Celem tych działań byłoby m.in. ułatwienie zatrudnienia i poprawa zdolności do zatrudnienia w Unii Europejskiej, zwiększenie uznania dla wiedzy specjalistycznej oraz, co ma szczególne znaczenie w kontekście kryzysu gospodarczego, uniknięcie masowych wyjazdów osób uzdolnionych do innych części świata.

1.2 Komitet proponuje, by wspierać rozwój i potencjał dzieci i młodych ludzi o wysokich zdolnościach intelektualnych na poszczególnych etapach edukacji i w różnych formach kształcenia, unikając specjalizacji na etapach zbyt wczesnych i uwzględniając różnorodność w ośrodkach szkolnych oraz wykorzystując możliwości, jakie stwarzają nauka oparta na współpracy i kształcenie pozaformalne.

1.3 Komitet zaleca propagowanie kształcenia i uczenia się przez całe życie, pamiętając, że potencjał intelektualny każdego człowieka nie jest statyczny i zmienia się w zależności od etapu życia.

1.4 Komitet zaleca, by w przyszłości poświęcano większą uwagę modelom pracy z udziałem studentów wybitnie zdolnych w każdym państwie członkowskim oraz zdobytemu w tej dziedzinie doświadczeniu, szczególnie takim modelom, które przynoszą korzyści całemu społeczeństwu, ułatwiają spójność, zmniejszają liczbę niepowodzeń w szkole i sprzyjają poprawie edukacji, zgodnie z celami strategii „Europa 2020”.

1.5 Komitet przypomina o potrzebie identyfikowania w miejscu pracy pracowników, szczególnie młodych, którzy mają odpowiednie zdolności i są zainteresowani rozwojem swoich możliwości intelektualnych i przyczynianiem się do innowacji, oraz o potrzebie stworzenia im możliwości dalszej edukacji w zakresie odpowiadającym ich ambicjom i zainteresowaniom.

1.6 Komitet proponuje poświęcanie większej uwagi pedagogicznej dzieciom i młodzieży wybitnie zdolnym w następujących aspektach:

- szkolenie wstępne i ustawiczne kadr dotyczące profilu i cech uczniów wybitnie zdolnych, ich rozpoznawania i poświęcania im niezbędnej uwagi edukacyjnej;
- połączenie procedur umożliwiających wczesne rozpoznanie wysokich zdolności intelektualnych wśród uczniów w ogóle, a w szczególności uczniów z defaworyzowanych środowisk społecznych;
- rozwój i wdrożenie środków edukacyjnych adresowanych do uczniów wybitnie zdolnych; środki te powinny obejmować działania prowadzone w samym zwykłym ośrodku edukacyjnym i poza nim;
- włączenie do szkoleń dla nauczycieli wartości humanistycznych, rzeczywistości wielokulturowej, wykorzystywania w celach edukacyjnych technologii informacyjno-komunikacyjnych oraz stymulowania kreatywności, innowacyjności i umiejętności podejmowania inicjatyw.

1.7 Większa opieka pedagogiczna nad dziećmi i młodzieżą wybitnie zdolnymi powinna obejmować edukację emocjonalną, szczególnie istotną w okresie dojrzewania, oraz zdobywanie kompetencji społecznych; powinna też być nakierowana na ułatwanie integracji tych dzieci i młodzieży w społeczeństwie i zwiększanie ich późniejszych szans na znalezienie pracy oraz powiększanie zdolności do pracy w zespole.

1.8 Konieczne jest wykorzystywanie mechanizmów i procedur wymiany oraz tymczasowych pobytów uczniów w innych krajach, aby mogli w nich brać udział uczniowie uznani za wybitnie uzdolnionych, zwłaszcza pochodzący ze środowisk defaworyzowanych.

1.9 Należy wykorzystywać możliwości wymieniań między państwami Unii Europejskiej informacji i wzorców postępowania w dziedzinie rozpoznawania wybitnych zdolności intelektualnych u uczniów i opieki nad tymi uczniami.

1.10 Należy wspierać wśród dzieci i młodzieży wysoko uzdolnionych ducha przedsiębiorczości w kontekście odpowiedzialności i solidarności przynoszącej korzyści całemu społeczeństwu.

2. Kontekst ogólny

2.1 Strategia „Europa 2020” na rzecz inteligentnego i zrównoważonego wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu, przyjęta przez Komisję Europejską w 2010 r., obejmuje jako jeden z trzech priorytetów dążenie do inteligentnego wzrostu poprzez rozwój gospodarki opartej na wiedzy i innowacjach. W tym kontekście kształcenie wszystkich obywateli staje się kluczowym zasobem gwarantującym przyszłość Unii Europejskiej, a jednym z jego aspektów jest lepsze rozpoznawanie osób wybitnie uzdolnionych i obejmowanie ich opieką.

2.2 W ramach obecnej polityki edukacyjnej państw członkowskich Unii Europejskiej nadaje się duże znaczenie uwzględnianiu różnorodności uczniów, co ma umożliwić lepszą opiekę pedagogiczną nad wszystkimi uczniami, niezbędną dla pełnego rozwoju ich potencjału. Wśród wysiłków na rzecz wszystkich uczniów wymagających szczególnego wsparcia pedagogicznego konieczne jest zwiększenie zasobów przeznaczonych obecnie dla osób o szczególnych zdolnościach intelektualnych.

2.3 Analiza aktualnej sytuacji w państwach Unii Europejskiej wskazuje na duże różnice w rozpoznawaniu uczniów wysoko uzdolnionych i opiece pedagogicznej nad nimi. Podobnie widoczna jest potrzeba poprawy praktyk i działań edukacyjnych skierowanych do tego rodzaju uczniów, uwarunkowana brakiem specjalistycznego kształcenia kadry w tym zakresie.

3. Szczególne zdolności intelektualne

3.1 Pojęcie

3.1.1 Analizy i badania międzynarodowe wskazują, że osoby posiadające szczególne zdolności można znaleźć we wszystkich grupach społecznych⁽²⁾. Odnosi się to również do ludności państw członkowskich Unii Europejskiej. Z punktu widzenia społecznego, politycznego i edukacyjnego rozpoznawanie uczniów o wysokich zdolnościach i opieka nad nimi to tematyka, która pojawiła się stosunkowo niedawno i która z pewnością będzie zyskiwała na znaczeniu w najbliższych latach. Wspomniane badania potwierdzają, że poprawa rozpoznawania uczniów szczególnie uzdolnionych i opieki pedagogicznej nad nimi wymaga zaangażowania całego społeczeństwa – decydentów politycznych, kadry nauczycielskiej, naukowców i badaczy, rodzin oraz partnerów społecznych.

3.1.2 W specjalistycznej literaturze naukowej poświęconej tematyce szczególnych uzdolnień używa się różnych związków z nimi pojęć: wczesna dojrzałość intelektualna (wyniki wyższe od oczekiwanych w danej grupie wiekowej), talent (szczególne uzdolnienia w konkretnych dziedzinach: matematyka, muzyka itd.), a wreszcie ponadprzeciętne lub wysokie zdolności. To ostatnie pojęcie – ponadprzeciętne lub wysokie zdolności – jest obecnie oceniane na podstawie następujących cech:

- zdolności intelektualne powyżej przeciętnej, zarówno w odniesieniu do umiejętności ogólnych, jak i specjalistycznych; choć tradycyjnie jako punkt odniesienia stosuje się współczynnik inteligencji powyżej 130 (wartość średnia to 100), w ostatnich latach to kryterium zostało rozszerzone i uelastycznione i obecnie obejmuje też inne równie istotne wskaźniki;
- wysoki stopień zaangażowania w wykonywane zadania: wytrwałość, zainteresowanie, odporność, wiara w samego siebie itp.;
- wysoki poziom kreatywności, elastyczności i oryginalności, umożliwiający dociekanie, zadawanie pytań, odpowiadanie na pojawiające się problemy i trudności i ich rozwiązywanie.

⁽²⁾ W najlepiej zbadanej grupie społecznej, to jest wśród dzieci i młodzieży w wieku szkolnym, szacunki odsetka osób o wysokich zdolnościach obejmują od 2 do 15 % w zależności od przyjętych wskaźników. W oparciu o najbardziej tradycyjne kryterium, iloraz inteligencji, uznawano za wybitnie uzdolnione osoby, które uzyskały co najmniej IQ 130, czyli mniej więcej 2 % populacji. Obecnie uznaje się, że kryterium to jest bardzo restrykcyjne i że ocena zdolności intelektualnych jest tylko jednym z czynników, które należy uwzględnić przy stwierdzaniu wybitnych uzdolnień. Z tego względu pojęcie „wysokich zdolności” poszerzono tak, by objąć nim również inne czynniki, takie jak kreatywność, oryginalność i zdolność do określania powiązań, zdolność dedukcji i ekstrapolacji. Z tej bardziej aktualnej perspektywy szacuje się, że odsetek osób o wysokich zdolnościach może wynosić 10 %, a nawet 15 % populacji, choć najszerszej akceptowane szacunki mówią o 5–10 %. Aby zapoznać się bliżej z tą tematyką, warto sięgnąć do klasycznych studiów nad tym zagadnieniem przeprowadzonych przez Josepha Renzulliego lub nowszych J. H. Borlanda „Myth 2. The gifted constitute 3 % to 5 % of the population”, w: „Gifted Child Quarterly”, 53, 2009. Także: Miraca, G., *Exceptionally gifted children*, New York, Routledge, 2004; oraz Robson, D: *High IQ kids: collected insights, information and personal stories from the experts*, Free spirit publishing, 2007.

Choć szczególne zdolności w środowisku szkolnym i akademickim zwykle łączą się z dobrymi wynikami w nauce, relatywnie często spotyka się też wśród uczniów szczególnie zdolnych przypadki porażek szkolnych. Szczególnych zdolności nie należy rozumieć jako statycznej sytuacji, lecz jako potencjału, który – by mógł się w pełni rozwinąć – musi zostać zauważony, uznany i otoczony troską przez społeczeństwo. W przeciwnym wypadku może zostać utracony.

3.1.3 Literatura naukowa potwierdza również, że posiadanie szczególnych uzdolnień ma charakter wielowymiarowy, tzn. szeroki i kompleksowy, który nie może ograniczać się do współczynnika inteligencji, lecz powinien obejmować też ocenę takich aspektów jak myślenie w sposób oryginalny i twórczy, i który często ulega wpływom środowiska rodzinnego i społeczno-kulturowego. W pewnych przypadkach, na przykład wśród niektórych osób dotkniętych autyzmem lub niepełnosprawnością ruchową, wybitne zdolności współwystępują z niepełnosprawnością.

3.1.4 Uczniowie i osoby szczególnie uzdolnione są obecne we wszystkich grupach i warstwach społecznych, bez względu na płeć czy warunki socjalne. W praktyce jednak w procesach odkrywania tych osób uwidoczniają się następujące zjawiska, które należy wziąć pod uwagę w celu ich zrekomensowania:

- Częściej wykrywa się uczniów wybitnie zdolnych w średnich i wyższych warstwach społecznych ze względu na większy stopień znajomości tej kwestii w rodzinach, a także na wpływ otoczenia rodzinnego, które stymuluje uczniów w dziedzinie edukacyjnej. W niektórych przypadkach niskie oczekiwania ośrodków edukacyjnych w odniesieniu do zdolności uczniów mogą odbić się negatywnie na zdolności rozpoznawania uczniów wybitnie zdolnych pochodzących z grup społecznych w niekorzystnej sytuacji.
- Abstrahując od ogólnej tendencji do dyskrecji i zachowania anonimowości wśród uczniów i osób wybitnie zdolnych, statystycznie częściej wykrywa się szczególne zdolności u mężczyzn niż u kobiet ze względu na czynniki kulturowe i psychorozwojowe, które wskazują na większą tendencję do zachowania anonimowości wśród uczennic i kobiet o szczególnych uzdolnieniach⁽³⁾.

⁽³⁾ Przykładowo w latach 1999–2012 w programie wzbogacania oferty edukacyjnej dla uczniów wybitnie uzdolnionych we wspólnocie autonomicznej Madryt (Hiszpania) systematycznie uczestniczyło, niemal bez różnic, 70 % chłopców w stosunku do 30 % dziewcząt. Ten sam temat został poruszony w: Pérez, L. Domínguez P. y Alfaro, E. (coords.), *Actas del Seminario: situación actual de la mujer superdotada en la sociedad*, Madrid, Consejería de Educación, 2002.

3.1.5 Podobnie jak w przypadku pozostałej części uczniów, mówiąc o uczniach i młodzieży wybitnie zdolnych, należy pamiętać, że stanowią oni bardzo zróżnicowaną grupę.

3.1.6 Może się zdarzyć, że uczniowie wybitnie zdolni mogą mieć problemy z odnoszeniem sukcesów edukacyjnych i należą do grupy osób z trudnościami w szkole ze względu na niewystarczającą lub nieistniejącą specjalną opiekę pedagogiczną lub nieprzystosowanie. Częste jest też zjawisko marginalizacji i odrzucania uczniów wybitnie zdolnych przez grupę, co również przyczynia się do zwiększenia prawdopodobieństwa niepowodzeń w szkole. Właściwe rozpoznanie uczniów o szczególnych zdolnościach oraz opieka nad nimi to czynnik, który może przyczynić się do ograniczenia porzucania nauki szkolnej i zwiększenia odsetka osób podejmujących studia wyższe, co jest jednym z podstawowych celów w dziedzinie edukacji określonych w strategii „Europa 2020” – strategii na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu.

3.2 Rozpoznawanie uczniów wybitnie zdolnych i opieka pedagogiczna nad nimi

3.2.1 Lepsza opieka pedagogiczna nad uczniami wybitnie zdolnymi składa się z wielu różnych elementów: rozpoznania wstępnego, szeroko zakrojonej oceny psychologicznej, pedagogicznej i społecznej, aby potwierdzić bądź wykluczyć występowanie szczególnych zdolności, a wreszcie właściwej opieki pedagogicznej, którą można zapewnić zarówno w ramach kształcenia formalnego, jak i pozaformalnego.

3.2.2 Powszechnie uważa się, że znaczna liczba osób szczególnie zdolnych nie jest zauważana. Proces rozpoznania może odbywać się już od zakończenia okresu przedszkolnego lub na początku edukacji na poziomie podstawowym. Tak jak w przypadku każdego innego ucznia, który wymaga szczególnej opieki pedagogicznej, wczesne rozpoznanie szczególnych zdolności ułatwia właściwą reakcję i opiekę oraz zapobiega możliwym niepowodzeniom szkolnym i porzuceniu nauki w przyszłości. Choć identyfikacja wybitnych uzdolnień jest również możliwa na późniejszych etapach edukacji (i życia), fakt ten podkreśla szczególnie znaczenie procesu wczesnego rozpoznawania i oceny psychopedagogicznej uczniów, którzy mogą posiadać szczególne zdolności.

3.2.3 Wstępne rozpoznanie takich uczniów następuje zwykle, gdy rodzice lub nauczyciele zauważą, że dziecko różni się od pozostałych dzieci w jego wieku lub gdy w pewnych sytuacjach uwidacznia się jego nieprzystosowanie. To wstępne rozpoznanie, które następnie powinni potwierdzić lub wykluczyć specjaliści, może opierać się na następujących wskaźnikach:

- użycie języka: szeroki zasób słownictwa, precyzja stosowanych terminów, złożona struktura zdań;
- wysoki poziom zrozumienia złożonych i abstrakcyjnych myśli; uczeń może jednocześnie rozwijać lub formułować myśli na poziomie wykraczającym poza jego wiek;

- jakość zadawanych pytań; mogą być to pytania niezwykle oryginalne, skomplikowane lub zdradzające dojrzałość i dążenie do określonego celu;

- zdolność do opracowywania systematycznych i różnorodnych strategii w celu rozwiązania problemów;

- umiejętność uczenia się szybko i z łatwością, gdy dziecko jest zainteresowane;

- wysoce kreatywne zachowanie w odniesieniu do myśli, przedmiotów i rozwiązań określonych problemów.

3.2.4 W wieku wczesnoprzedzkolnym (do 4–5 roku życia) należy zachować szczególną ostrożność podczas identyfikacji dziecka jako szczególnie zdolnego, ponieważ zjawisko wczesnej dojrzałości intelektualnej lub środowisko rodzinne bardzo stymulujące pod względem edukacyjnym może doprowadzić do zbyt wczesnej diagnozy, która może nie być trwała ani dokładna. W takich przypadkach należałoby dokonać przeglądu stwierdzającego, czy szczególne zdolności się umacniają, czy też, przeciwnie, poziom ucznia zbliża się do przeciętnych parametrów.

3.2.5 W defaworyzowanych środowiskach społecznych zdarza się często, że szczególne zdolności pozostają ukryte z powodu trudności i niedostatków społeczno-gospodarczych, a nawet niskich oczekiwań ze strony ośrodków szkolnych, a także trudniej się ujawniają. Ważne jest uwzględnienie tego faktu i zwrócenie szczególnej uwagi na rozwój i ewolucję dzieci i młodzieży ze środowisk defaworyzowanych w celu zapewnienia im niezbędnej opieki pedagogicznej, w tym wykrywanie osób wybitnie zdolnych.

3.2.6 Należy unikać następujących utartych przekonań lub oczekiwań dotyczących wybitnie zdolnych uczniów i młodych ludzi:

- przekonania, że ponadprzeciętnie uzdolnione dzieci osiągają ponadprzeciętne wyniki we wszystkich dziedzinach, są dojrzałe emocjonalnie, niezależne, odpowiedzialne, starają się przypodobać nauczycielom i mają wysoki poziom samo-kontroli;

- przekonania, że takie dzieci wyróżniają się we wszystkich przedmiotach szkolnych; nauczyciele zwykle oczekują, że doskonali uczniowie będą spisywać się doskonale we wszystkich dziedzinach;

- oczekiwania, że dzieci bardzo uzdolnione będą miały dużą motywację do osiągania ponadprzeciętnych wyników w szkole oraz wykonają z zaangażowaniem i zainteresowaniem wszystkie zaproponowane im zadania.

3.2.7 Gdy rodzice i uczniowie powezmą podejrzenie, że dziecko lub młody człowiek może mieć szczególne zdolności, podczas wstępnego rozpoznania należy zastosować konkretne narzędzia oceny. Powinni zająć się nim specjaliści w dziedzinie oceny psychopedagogicznej przy wsparciu nauczycieli z danej szkoły. Ocena ta musi być jak najbardziej zróżnicowana i kompletna oraz obejmować różne aspekty (szkolny, społeczny, rodzinny), a także różnorodne instrumenty gromadzenia informacji, by można było zastosować taką ocenę do każdego ucznia, niezależnie od jego pochodzenia rodzinnego i społecznego. Taka szeroko pojęta i zróżnicowana ocena jest podstawą ostatecznego raportu psychopedagogicznego, który potwierdzi lub wykluczy występowanie szczególnych uzdolnień.

3.3 Opieka pedagogiczna nad uczniami wybitnie zdolnymi

3.3.1 Po potwierdzeniu występowania szczególnych zdolności, czynniki i warunki, które mogą ułatwić odpowiednią opiekę pedagogiczną nad wybitnie zdolnymi dziećmi i młodzieżą, to:

- stymulujące otoczenie, które wspiera ich zdolności;
- niezależność i samokontrola;
- poczucie przynależności do grupy przyjaciół i kolegów;
- akceptacja i zaufanie ze strony otoczenia;
- nauczanie dostosowane do potrzeb i osobistego rytmu nauki;
- elastyczna oferta szkolna pozwalająca na pogłębienie treści;
- dostęp do dodatkowych zasobów edukacyjnych uzupełniających zwykłą ofertę kształcenia;
- uelastycznienie nauczania w kwestiach takich, jak harmonogram, zajęcia, zasoby, materiały i łączenie w grupy;
- udział ucznia w planowaniu własnego procesu nauczania.

3.3.2 W ramach różnych modeli pedagogicznych i systemów edukacyjnych istnieją różne podejścia do zaspokajania potrzeb edukacyjnych uczniów wybitnie zdolnych. Środki przyjmowane w tym kierunku mogą wpisywać się w dwie różne tendencje:

- a) zróżnicowane nauczanie: tworzenie w jednej szkole jednolitych grup uczniów w zależności od zdolności i poziomu nauczania;
- b) edukacja integracyjna: grupy uczniów są różnorodne, a ośrodek edukacyjny oferuje działania edukacyjne dostosowane do różnic pomiędzy uczniami w każdej grupie.

3.3.3 Obecnie edukacja integracyjna stanowi dominujący paradygmat w różnych systemach edukacyjnych w Unii Europejskiej. Ma ona na celu zapewnienie wszystkim uczniom na pierwszych etapach edukacji możliwości wspólnego uczenia się w środowisku szkolnym uwzględniającym różnorodność oraz uniknięcie początkowego i przedwczesnego podziału uczniów na jednolite grupy. Podejście to jest zgodne z faktem, że w późniejszym okresie, na nieobowiązkowym etapie edukacji, bądź pod koniec szkoły średniej, gdy uczniowie zbliżają się do rozpoczęcia edukacji uniwersyteckiej, w niektórych państwach członkowskich Unii Europejskiej prowadzi się próby mające na celu rozwój konkretnych talentów lub łączenie w grupy bardziej jednolite uczniów szczególnie uzdolnionych lub uczniów o dużych osiągnięciach akademickich. Analiza aktualnej sytuacji wskazuje możliwą tendencję na przyszłość: utrzymanie edukacji integracyjnej na wczesnych etapach kształcenia i otwarcie drogi do konkretnych doświadczeń w jednolitych grupach na etapach bardziej zaawansowanych lub wychodzących poza nauczanie obowiązkowe.

3.3.4 Jeżeli chodzi o uczniów wysoko uzdolnionych, można przyjąć następujące konkretne środki w samym ośrodku edukacyjnym. Niektóre z nich, o charakterze zwyczajnym, mogą być stosowane do wszystkich uczniów ogółem:

— Środki o charakterze zwyczajnym:

- prezentacja treści o różnym stopniu trudności, elastyczne łączenie w grupy, zróżnicowanie zajęć i poszerzenie zwykłego programu nauczania;
- wzbogacenie edukacji, skupione na motywacji i zainteresowaniu ucznia konkretnymi zagadnieniami i zorganizowane przez niego samego.

— **Środki o charakterze mniej zwyczajnym:** dostosowanie programu nauczania obejmujące jego rozszerzenie lub wzbogacenie dla konkretnego ucznia: indywidualne dostosowania programowe.

— **Środki o charakterze nadzwyczajnym:** zakładają uelastycznienie poszczególnych etapów i okresów edukacji, z ograniczeniem czasu ich trwania: uczeń może być kształcony wraz z uczniami starszymi; stosowane w bardzo niewielu przypadkach, ok. 3 % uczniów wybitnie uzdolnionych.

3.3.5 Poza szkołą uczniowie wybitnie zdolni mogą uczestniczyć w zajęciach mających określony program, lecz mniej sformalizowanych niż nauka szkolna, które pozwalają na kontakty ze szczególnie zdolnymi uczniami z innych szkół. Ten rodzaj zajęć pozaszkolnych jest dość rozpowszechniony i ma bardzo zróżnicowany zakres. Mogłyby być one wspierane przez państwo, administrację publiczną i Unię Europejską.

3.3.6 Te dwa rodzaje opieki pedagogicznej – kształcenie formalne i kształcenie pozaformalne – nie są wykluczającymi się alternatywami. Lepsza opieka pedagogiczna nad uczniami szczególnie uzdolnionymi musi obejmować dwa aspekty: opiekę w samej szkole w godzinach jej funkcjonowania, podobną do opieki, której wymagają wszyscy uczniowie potrzebujący szczególnego wsparcia, a także opiekę dodatkową i wychodzącą poza obowiązkowy program nauczania, zarówno w szkole, jak i poza nią.

3.3.7 Obecnie istotnym wyzwaniem pozostaje zdecydowana poprawa opieki pedagogicznej nad uczniami szczególnie zdolnymi w samej szkole, co wymaga poprawy wstępnego i ustawicznego kształcenia nauczycieli w dziedzinie rozpoznawania uczniów wybitnie uzdolnionych i udzielania im opieki pedagogicznej w ramach ogólnej opieki nad zróżnicowaną grupą uczniów.

3.3.8 Uwolnienie potencjału wszystkich młodych osób w Unii Europejskiej, zwłaszcza szczególnie uzdolnionej młodzieży, nie jest zadaniem jedynie dla sektora edukacji. Ważne jest także wdrożenie w praktyce polityki gospodarczo-społecznej pozwalającej na zaoferowanie tym osobom, od wczesnego wieku, pracy i możliwości wykorzystania ich zdolności. W tym przypadku Europa ma zasadniczą misję: zapobiec i przeszkodzić odplywowi najbardziej uzdolnionych osób, które wyjeżdżają w poszukiwaniu miejsca do wykorzystania swoich zdolności.

4. Opieka nad uczniami wybitnie zdolnymi w kontekście europejskim

4.1 Wizja ogólna

4.1.1 Przeprowadzone w ostatnich latach różnorodne badania dotyczyły sytuacji osób o wysokich zdolnościach intelektualnych w całej Unii Europejskiej⁽⁴⁾. Dostarczyły one następujących informacji:

- Ogólnie w badaniach dostrzega się potrzebę zmian i modyfikacji praktyk stosowanych w ośrodkach szkolnych w celu poprawy opieki nad różnymi typami uczniów, w tym nad uczniami wybitnie uzdolnionymi.

⁽⁴⁾ Aby zapoznać się głębiej z aktualnym stanem wiedzy na temat opieki pedagogicznej nad uczniami wybitnie uzdolnionymi w państwach członkowskich Unii Europejskiej, warto sięgnąć do następujących pozycji:

„La atención a los alumnos con altas capacidades en la Unión Europea”, w: „De todo un poco”, nr 11, coroczna publikacja Programa de Enriquecimiento Educativo para Alumnos con Altas Capacidades de la Comunidad de Madrid, ss. 21–29, Madrid, 2009.

Gifted Learners. A survey of educational policy and provision (Uczniowie wybitnie uzdolnieni. Przegląd polityk i przepisów dotyczących edukacji), Europejska Agencja ds. Rozwoju Szkolnictwa Specjalnego, 2009.

Eurydice (2006), Specific Educations Measures to promote all Forms of Giftedness at School in Europe (Szczególne środki pedagogiczne na rzecz propagowania wszystkich talentów w europejskich szkołach, dokument roboczy), Bruksela: Eurydice.

Monks, F.J., Pflüger, R.: Gifted Education in 21 European Countries: Inventory and Perspective (Kształcenie uczniów wybitnie uzdolnionych w 21 państwach Europy: Obecna sytuacja i perspektywy na przyszłość), Uniwersytet w Nijmegen, 2005.

- Ustawodawstwo w dziedzinie edukacji w różnych państwach przewiduje istnienie uczniów wybitnie uzdolnionych, choć zdecydowanie różne są podejścia co do kwestii ewentualnej szczególnej opieki pedagogicznej.

- Profil diagnostyczny szczególnych uzdolnień stopniowo się poszerza, wychodząc poza tradycyjną koncepcję związaną wyłącznie z oceną inteligencji, tak że coraz częściej obejmuje specjalne testy oceniające kreatywność i oryginalność, a także informacje na temat aktywności szkolnej, społecznej i rodzinnej dostarczane przez nauczycieli i rodziny.

- W opiece nad uczniami szczególnie zdolnymi nad działaniami programowymi bądź prowadzonymi w zwykłym ośrodku kształcenia w godzinach lekcji zwykle dominują działania o charakterze pozaszkolnym należące do zakresu kształcenia pozaformalnego. Częste są konkursy i specjalne egzaminy poświęcone raczej konkretnym talentom (naukowym, technicznym, sportowym, muzycznym itp.) niż szczególnie zdolnościom w ogóle.

- Znaczej poprawy wymaga kształcenie nauczycieli, zarówno wstępne, jak i ustawiczne, w dziedzinie rozpoznawania osób wybitnie zdolnych i zapewniania im opieki.

4.2 Ustawodawstwo i opieka pedagogiczna

4.2.1 We wszystkich państwach Unii Europejskiej istnieją prywatne stowarzyszenia specjalistów i rodzin, które prowadzą działania pozaszkolne w celu wzmacniania zdolności uczniów ponadprzeciętnych. W niektórych stowarzyszeniach prowadzi się działania wspierane lub współorganizowane przez odpowiednie organy administracji w dziedzinie szkolnictwa.

4.2.2 Opieka pedagogiczna nad uczniami wybitnie uzdolnionymi w krajach Unii Europejskiej ma następujący zakres:

- Prawie wszystkie państwa członkowskie UE przewidują w swoich przepisach środki edukacyjne dotyczące takich uczniów. Niektóre państwa podejmują ogólne środki edukacyjne na rzecz wszystkich uczniów, lecz nie rozróżniają uczniów wysoce uzdolnionych od reszty – ich działania są ukierunkowane na „doskonałość” u wszystkich uczniów.

- W większości państw tworzy się grupy złożone z uczniów o różnych poziomach zdolności, próbując zapewnić opiekę wszystkim uczniom w każdej grupie. W niektórych państwach tworzy się jednolite grupy uczniów w zależności od zdolności i wyników w nauce, choć pewne państwa wykorzystują tę możliwość wyłącznie w odniesieniu do uczniów z uzdolnieniami sportowymi lub artystycznymi.

— Jeżeli chodzi o środki na rzecz elastyczności bądź przyspieszenia nauczania, to jest możliwości kształcenia się ucznia na poziomie wyższym, niż wskazywałby na to jego wiek, większość państw przewiduje tę możliwość w swoich przepisach, lecz nie istnieje ujednolicone kryterium jej wdrażania w praktyce. Niektóre państwa członkowskie umożliwiają udział wysoce uzdolnionych uczniów szkół średnich w indywidualnych projektach i kursach uniwersyteckich.

4.3 Kształcenie nauczycieli

4.3.1 Mimo obecnej trudnej sytuacji gospodarczej, która wpływa również na system edukacji, oraz mimo wyzwań, z którymi spotykają się nauczyciele w swej codziennej pracy, konieczna jest poprawa specjalistycznego kształcenia kadry w tej dziedzinie. Dotyczy to zarówno kształcenia wstępnego, jak i ustawicznego.

4.3.2 Większość państw członkowskich Unii Europejskiej przewiduje w oficjalnych programach studiów dla przyszłych nauczycieli jakąś formę specjalnego przygotowania do opieki nad uczniami szczególnie uzdolnionymi, jako oddzielny przedmiot bądź jako zagadnienie omawiane w ramach innego przedmiotu poświęconego opiece nad zróżnicowaną grupą uczniów.

4.3.3 Jeżeli chodzi o kształcenie ustawiczne nauczycieli w tej dziedzinie prowadzone przez organy publiczne, tylko połowa państw oferuje je w ramach programu kształcenia ustawicznego nauczycieli. Ten rodzaj kształcenia istnieje obok szkoleń organizowanych przez niektóre instytucje prywatne.

4.3.4 Podsumowując, analiza bieżącej sytuacji w Unii Europejskiej pozwala zidentyfikować możliwości poprawy w następujących dziedzinach:

- kształcenie wstępne i ustawiczne kadry mające na celu poprawę sposobu, w jaki nauczyciele postrzegają uczniów wybitnie zdolnych, ułatwienie im zaznajomienia się z tym rodzajem uczniów oraz z metodami ich identyfikacji i specjalnej opieki pedagogicznej;
- włączenie do szkoleń dla nauczycieli wartości humanistycznych, rzeczywistości wielokulturowej, wykorzystywania w celach edukacyjnych technologii informacyjno-komunikacyjnych oraz stymulowania kreatywności, innowacyjności i umiejętności podejmowania inicjatywy;
- połączenie procedur oceny psychopedagogicznej i analizy czynników społecznych i rodzinnych, które pozwalają zidentyfikować uczniów wybitnie zdolnych; takie rozpoznanie musi mieć miejsce w młodym wieku, lecz należy także przewidzieć możliwość rozpoznawania szczególnych zdolności na późniejszych etapach edukacji, a nawet w miejscu pracy tych osób, które rozpoczęły już życie zawodowe;
- opracowanie i wdrożenie środków na rzecz opieki pedagogicznej nad uczniami o wysokich zdolnościach intelektualnych lub innych wyjątkowych umiejętnościach, zarówno w samej szkole, jak i poza nią w ramach kształcenia pozaformalnego (programy rozszerzające ofertę edukacyjną);
- opracowanie oraz wdrożenie mechanizmów i procedur ułatwiających uczenie się przez całe życie osobom wybitnie zdolnym, szczególnie w chwili rozpoczęcia studiów uniwersyteckich i podczas ich trwania.

Bruksela, 16 stycznia 2013 r.

Przewodniczący
Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego
Staffan NILSSON